

PRÒLEG

L'antiga ciutat de Queronea era un lloc de pas per als qui es dirigien des d'Atenes cap al nord de Grècia. Al sud-est s'estenia l'avui dia desapareguda llacuna Copaida, famosa per unes anguiles que feien venir salivera als protagonistes de les comèdies d'Aristòfanes. A l'oest, la silueta del mont Parnàs recordava als viatgers que el santuari de Delfos estava a poques hores de camí. Hi havia prats florits, banyats pel riu Cefís, gràcies als quals havia prosperat una reputada indústria de perfums: roses, lliris i narcisos. Tanmateix, aquest paisatge resplendent havia vist una de les batalles més cruentes i decisives de l'antiguitat: el 2 d'agost del 338 aC, Filip II de Macedònia derrotava la coalició d'Atenes i Tebes i segellava el destí de les polis gregues, que ja mai més no tornaren a ser els estats sobirans d'antany. Uns dos segles més tard, eren els romans els qui feien la seva llei en aquelles terres. També a Queronea, el 86 aC, les tropes de Sul·la havien esclafat l'exèrcit de Mitridates VI, l'oportunista rei del Pont que havia cridat els grecs a la insurrecció contra les autoritats romanes. L'entusiasme efímer que aquesta revolta en nom dels vells ideals de llibertat hagués pogut despertar s'havia esvaït a les ribes del Cefís. Hi havia alguna cosa de marcit en la reposada fragància dels prats de Quero-

neà, que testimoniava fins a quin punt la glòria passada dels hel·lens quedava ben lluny.

Queronea és la ciutat on va néixer Plutarc, cap al 45 dC, i on va viure pràcticament tota la seva vida. Allí on arribaven els records més antics de la família, ja hi desfilaraven els exèrcits dels romans. El besavi de Plutarc havia viscut a l'època en què Marc Antoni, abans de la batalla d'Àccium, havia confiscat les provisions de blat i havia fet que els ciutadans de Queronea les traginessin, a pes de braços i a cops de fuet, fins al golf de Corint. Però això, en el temps en què viu el nostre autor, és només una vella contalla: després de dos segles i mig d'ocupació romana a Grècia, és ridícul pensar en rancúnies i esperit de revolta. Ben al contrari, l'aristocràcia local ha après a encaixar perfectament en un sistema que li ofereix grans oportunitats. Plutarc no n'és pas una excepció: ell mateix gaudeix de la ciutadania romana, no sabem si heretada o adquirida, i té amics importants en els cercles propers a l'emperador. No és pas estrany: els romans cultes es deleixen per enriquir-se amb la conversa dels savis conferenciantes grecs; Plutarc, a més d'instruït, és un home afable i bonhomíós, que aprecia l'amistat i els fruits que li pugui aportar. Ben segur que els seus tres viatges a Roma no van resultar estèrils en matèria de contactes.

A la primeria del segle II dC, pocs anys després que Trajà hagués pujat al tron, la carrera professional i política de Plutarc es troba en un punt dolç. Els fils soterrats

de les influències polítiques l'han fet prosperar, i no solament en la seva vocació de mestre de filosofia. Després del seu tercer viatge a Roma, entorn del 100 dC, és designat per ser un dels dos sacerdots d'Apol·lo a Delfos. Es tracta d'un càrrec honorífic vitalici que, de fet, implica més responsabilitats administratives que no pas estrictament religioses. Tot i que els imperatius de la seva nova dignitat el fan viatjar sovint al santuari, Plutarc continua arrelat a Queronea, on té la seva finca pairal, terres, responsabilitats i amics. A casa, sempre hi ha convidats: metges, filòsofs, polítics i, en general, gent de casa bona. És un home conegut i estimat, a qui els amics adrecen sovint demandes o suggeriments perquè escrigui sobre temes que formen part dels seus interessos comuns. I ell hi correspon, dedicant cada obra al seu destinatari com un bell present d'amistat.

És just llavors, potser entre el 100 i el 101, o entre el 103 i el 104 dC, que Plutarc rep la petició d'escriure els *Consells sobre política*. Un jove de la llunyana Sardes, anomenat Menèmac, desitja dedicar-se als afers públics i demana ajut al savi de Queronea. No tenim cap notícia d'aquest personatge, llevat del que podem deduir-ne a partir del mateix tractat. Sabem que les seves aspiracions, de moment, se cenyeixen a la política local de Sardes, i que disposa dels diners per sortir-se'n amb èxit. Només li falta el guiatge d'un home de reputació consolidada com Plutarc. De fet, no solament es tracta de desplegar una llista de preceptes, sinó també d'il·lustrar-los

amb abundància d'exemples. Menèmac sap què demana i a qui ho demana. És una petició feta a la mida del seu mestre.

En aquella època, Plutarc està treballant —segons sembla, també responent a la demanda d'altres persones— en la que havia d'esdevenir la seva obra cabdal, que l'ocupà durant no menys de quinze anys: les *Vides paral·leles*. El projecte consisteix a escriure una col·lecció de biografies de grans homes, disposades per parelles: un de grec al costat d'un de romà. El díptic més famós el formen Alexandre el Gran i Cèsar, però el cert és que el catàleg conté parelles ben curioses —i algunes de força improbables— com Pirros i Màrius, Pèricles i Fabi Màxim, Nícias i Crassus, Cimó i Lucul·le o Foció i Cató el Jove. Escriure una biografia, per a Plutarc, vol dir acollir el personatge com un hoste, conviure-hi, admirar-lo, aprendre'n. Així ho explica ell mateix al prefaci de les *Vides* d'Emili Paulus i Timoleont. Ara bé, les *Vides* no contenen només grandeses. A partir de la vivència humana que representa cadascun d'aquests destins excepcionals, Plutarc dreça un fascinant fresc intemporal sobre la glòria i les misèries de la relació entre l'home i el poder.

És possible que, en el moment en què Menèmac li fa arribar la seva petició, ja s'haguessin publicat un nombre important de biografies. En tot cas, els *Consells sobre política* constitueixen una mostra de com es poden organitzar amb una finalitat pràctica determinades lliçons que es destil·len d'aquests exemples memorables. Plutarc ac-

cedeix de bon grat al projecte, vist que el jove de Sardes desitja ser a la seva terra «un bon parlador, però també un home de fets». Aquesta citació de la *Iliada*, que llegim en l'adreçament inicial del tractat, sembla anodina i innecessària, però en realitat és una picada d'ullet que posa el seu destinatari en situació. El vers pertany al parlament que l'assenyat Fènix adreça a Aquil·les al cant IX del poema. Fènix havia rebut de Peleu en persona l'encàrrec d'educar el jove guerrer i fer-ne «un bon parlador, però també un home de fets». Plutarc no és Fènix, ni Menèmac és Aquil·les, però tant és: aquest joc de màscares i de rols fa de bon acceptar quan es viuen temps mediocres. I és, si més no, un preàmbul escaient per a l'exercici que segueix, en què es fan desfil·lar anècdotes dels grans homes de l'antigor a fi que l'aprenent de polític pugui demanar-se, en els seus destrets quotidians, què hauria fet en el seu lloc el carismàtic Pèricles, o l'íntegre Foció, o el franc i coratjós Epaminondas, i pugui participar així una mica del carisma de Pèricles, de la integritat de Foció, de la franquesa i el coratge d'Epaminondas i del seny de tots plegats. Si aquesta fantasia és possible, és perquè no solament les persones duen màscara. El terme *polis* designa l'estat sobirà que van conèixer els avantpassats; però *polis* és igualment la ciutat de l'època de Plutarc, sotmesa a l'autoritat d'un procònsol qualsevol. El llenguatge es fa còmplice d'aquest joc d'il·lusions i de falses transparències, gràcies al qual el polític que acomoda dòcilment la seva acció de govern

municipal als imperatius de l'administració romana es pot emmirallar sense complexos en els grans estadistes de l'antiguitat.

El poder a què es pot aspirar en aquestes condicions és tan migrat que no sembla que hagi de cridar a l'entusiasme. I, tanmateix, Plutarc ens acosta a un panorama polític molt agitat, poblat d'ambicions, rivalitats i mesquineses. Malauradament, sabem pocs detalls sobre la manera com es desenvolupava realment la vida política de les ciutats gregues sota la dominació romana, tot i que la quantitat de testimonis de què disposem no és pas insignificant. Se sol posar de manifest l'existència d'una aristocràcia que monopolitza el consell i els diversos càrrecs, i que, per tant, gaudeix alhora dels privilegis socials i polítics. Plutarc passa revista als vicis que embruten aquests homes embrancats en una lluita ferotge per la fama i el poder, malgrat el «trist estat» dels afers grecs. No és pas per una sobtada caiguda en el nihilisme polític, sinó per posar en relleu la insensatesa de la «classe dirigent» grega, que l'autor recorda: «¿Quina mena de poder és aquell que el simple decret d'un procònsol pot anul·lar i transferir a algú altre, i que, encara que sigui durador, no ofereix cap motiu pel qual valgui la pena d'aferrissar-s'hi?» Perquè aquests polítics enlluernats pels seus propis èxits i capficats en els seus projectes personals no solament resulten ridículs, sinó també perillosos. Certament, ja no estan en condicions de dur un estat a la seva glòria o d'enfonsar-lo; però, en canvi, sí que

poden arruïnar el bon nom de la política mateixa, abusant d'un dels darrers poders que els resta, que és també dels més vistosos: el poder de no ser honestos.

Plutarc ho deixa clar des del principi: cal dedicar-se a la política per les bones raons, no pas per afany de riqueses, ni per fer-se famós, ni pel va plaer de competir i guanyar. Com que s'adreça a un jove inexpert, una bona part del tractat se centra en els inicis: les motivacions, la manera de debutar, l'ajut que es pot rebre d'algú altre que ja gaudeixi de certa fama, el treball sobre el propi caràcter, la importància de saber confegir un discurs eficaç... De mica en mica, Plutarc va mostrant el bon camí i el seu contrari: perquè cal conèixer les turpituds que s'ollen la vida política, si es volen evitar.

El catàleg d'antivirtuts del polític es pot resumir en pocs termes. En primer lloc, la *philoneikía* (φιλονηκία), un gust malaltís per la competició que acaba reduint l'activitat política a una espiral de confrontacions en què no hi ha entesa possible: els afers públics esdevenen la palestra en què el polític ambiciós es mesura amb els altres, amb l'única preocupació de sortir-se amb la seva, i fer-se permeable als bons projectes dels altres és tan impensable com renunciar a la corona de la victòria. En segon lloc, la *philokérdeia* (φιλοκέρδεια), l'afany de riqueses, provoca tant d'horror a Plutarc que li dedica només un petit paràgraf per recordar que qui roba diners públics

es fa culpable de tots els crims possibles —però és tanmateix un tema que, de manera intermitent, apareix al llarg del text—. Resta la *philotimía* (φιλοτιμία), la recerca d'honors, que ens remet a les pràctiques d'intercanvi entre l'aristòcrata poderós i el poble. Típics de l'època són els gestos d'*euergesía* (εὐεργεσία): donacions que personatges rics adrecen a la comunitat, en forma de convits públics, espectacles, construccions o distribucions de diners. El poble correspon a aquesta mena de generositat institucional amb una distinció honorífica. Es tracta d'una dinàmica basada en el principi de redistribució que té el doble avantatge de disminuir les tensions inherents a una situació de desigualtat sociopolítica i de sancionar i legitimar, en un ritual de reciprocitat, les relacions de poder. Plutarc creu en la seva conveniència, sempre que no s'oblidi la finalitat mateixa de la institució i que no acabi degenerant en un simple mecanisme de lluïment personal destinat a alimentar l'arrogància i les rivalitats d'egos hipertròfics.

Darrere d'aquesta lluita acarnissada de la classe opulenta, es dibuixa la figura del poble. Tot i que la visió diuguem-ne estàndard sobre la política de l'època acostuma a posar l'èmfasi en el caràcter oligàrquic del govern de les ciutats, un testimoni com els *Consells* demostra que el *dêmos* (δῆμος), la col·lectivitat amb dret a vot, encara és un actor polític que cal tenir en compte. En tot cas, Plutarc no dubta a sobreposar la imatge del *poble* en la seva esplendor democràtica del segle v aC al *poble* del seu

temps —el joc de les màscares continua—, per bé que els seus modes d'actuació política siguin certament modestos i que el fet de presentar un règim així com a democràcia només es pugui acceptar amb un somriure i tenint al cap aquella cèlebre definició de democràcia que donava Raymond Aron: l'organització d'una competició pacífica per a l'exercici del poder.

Plutarc anomena el poble de diverses maneres: el terme d'*ἄσμος* evoca l'assemblea, en nom de la qual es validen els decrets: de vegades entusiasta, de vegades hostil, es tracta d'un col·lectiu capriciós amb el qual cal saber tenir tracte. Però el poble es designa també amb un indicador numèric: *hoi polloí* (ὁὖ πολλοί 'el gran nombre, la majoria'), sempre vistos amb recel per l'elit que aspira a imposar les seves conveniències. Plutarc no pot evitar caure en el desdenyós *ókhlos* (ἄκλον), que és el terme amb què es designa la massa inculta, mancada de seny, que es deixa portar fàcilment per les baixes passions si no compta, en la seva estupidesa de ramat, amb un guia que la meni pel camí dreturer. En la mesura que aquest col·lectiu inconscient és concebut com a unitat, Plutarc li atribueix un caràcter, que el governant ha de conèixer per tal de poder utilitzar-lo en profit propi. Aquesta idea i les conseqüències que se'n deriven suposen una versió que s'avança divuit segles a aquella preocupació política per la psicologia de les masses que, al segle XIX, va dur al desenvolupament de la sociologia; i val a dir que els consells gens subtils que dóna el mestre a

l'aprenent Menèmac fan dels *Consells* un document d'interès inestimable per a l'arqueologia de la manipulació com a instrument de poder.

Al capdavant, no hi ha res de vergonyós a recórrer a l'engany i la trampa si es fa a fi de bé. La manipulació del poble no és pas saludable per Plutarc com un recurs pervers, sinó com una forma pacífica de dominació, perfectament legítima i preferible a d'altres vies més violentes. Només resulta intolerable quan la duu a terme la persona equivocada i quan s'empren mètodes indignes, com, per exemple, comprar l'entusiasme col·lectiu a base de convits i espectacles. El bon polític, en canvi, compta amb altres eines per guanyar-se l'aquiescència general: en primer lloc, l'atractiu que exerceix el seu caràcter i la força persuasiva del seu discurs; però també les diverses astúcies amb què pot aconseguir fer passar una moció que desperta malfiança o posar fre a iniciatives populars inoportunes. Un dels objectius principals del bon governant és, per a Plutarc, aconseguir que els súbdits acceptin de bon grat el seu govern. Saber governar i saber obeir són dos principis solidaris amb què es basteix la mena d'harmonia social que el dirigent ha de tendir a crear. Encara més si es té en compte que el «dirigent» de qui es parla aquí és de fet un home que, al seu torn, obeeix les autoritats romanes. El bon polític de Plutarc reuneix, doncs, les qualitats del líder i les del mediador. És aquí que trobem la clau del compromís ètic que recorre les pàgines dels *Consells sobre política*.

En la concepció plutarquea de l'home d'estat es barregen idees platòniques i ideals propis de les monarquies hel·lenístiques. Per dir-ho de manera resumida, el polític ideal de Plutarc és l'home de la concòrdia (Ἐμῶνια). En un món pacificat pels romans i reduït a la submissió, la darrera gran responsabilitat que recau en el polític és assegurar la bona entesa entre els diversos grups d'interessos. En aquest sentit, la seva virtut principal és l'*eúnoia* (εὐνοια), una barreja d'afecte, benvolença i benignitat que caracteritza les seves relacions polítiques, sobretot amb els que li són subjectes, però també amb els seus iguals. Altres qualitats afins són la *philia* (φιλία), una amistat amb tothom que s'oposa al desig mesquí de confrontació i a l'odi que animen d'altres, i la *philanthrōpía* (φιλανθρωπία), aquell afecte que deriva de l'empatia i la compassió d'un ésser humà envers un altre. S'hi afegeix la *praótēs* (πραΐτης), la dolcesa. Tot això són trets que reconeixem en la personalitat del mateix Plutarc. Hi ha autors que són eixuts i aspres; Plutarc és generós, amical i humà.

De fet, més enllà dels exemples directes de Pèricles, Foció, Epaminondas i la resta dels herois que configuren la mitologia dels *Consells*, es dibuixa en filigrana, precepte rere precepte, la imatge del mateix Plutarc. D'una manera explícita quan evoca els seus inicis en la política, debutant amb una ambaixada davant el procònsol, o quan es presenta ocupant-se zelosament de tasques aparentment insignificants —i fins degradants— per al bé

de la comunitat, però també podem reconèixer la seva experiència allí on s'omet tota referència directa. Quan recomana tenir amics a les altes esferes del poder romà, és difícil no pensar en la seva amistat amb personatges propers a l'emperador com Mestri Florus, que va esdevenir cònsol en temps de Vespasià i procònsol de l'Àsia ja en el regnat de Domicià; o Sosi Seneció, que es féu amic seu mentre era procònsol d'Acàcia, entre el 85 i el 88 dC, i que després va arribar dues vegades al consolat en temps de Trajà. Així mateix, el seu consell d'ajudar els amics a obtenir càrrecs ens porta a la memòria els casos d'Eubíot o Menècrates, joves coneguts de Plutarc que van fer carrera política a la ciutat, o d'altres que pujaren encara més amunt i van tenir càrrec a l'amficciónia. D'altra banda, quan llegim que les mostres de munificència més belles es fan en les grans celebracions religioses, ¿com no hem de pensar en les ocasions de lluïment que li concedia la seva posició de sacerdot d'Apol·lo a Delfos? En definitiva, és fàcil imaginar que, en el fons, tot aquest desplegament de consells, advertiments i injuncions serveixen a l'autor per revisar i validar la seva pròpia trajectòria.

Es podria dir que Plutarc crea el polític ideal a la seva imatge i semblança; però, de fet, ell mateix s'esforça per deixar clar que el model de l'autèntic home d'estat no és d'aquest món. Els fonaments metafísics de l'ètica política estan una mica més desenvolupats en el segon tractat que s'inclou en el present volum, *A un go-*

vernant incompetent. Sóc conscient dels arrufaments de nas que pot provocar aquesta traducció del títol original, Πρῆν "gemÁna ápa[∞]deuton, literalment «A un governant ineducat». El cert és que he trobat necessari d'op-
tar per una interpretació més que no pas una traducció literal del títol a fi d'oferir una idea més precisa del que l'autor vol donar entenent. En efecte, avui dia, el fet de ser governat per un dirigent inculte no provoca cap escàndol, mentre que per a Plutarc la manca d'instrucció —i això vol dir erudició— priva realment el polític de tota competència per exercir el poder. Desconeixem la data de composició d'aquest escrit, però és possible de-
cantar-se per una data no gaire allunyada de la dels *Con-
sells*. Tal com indica el seu final abrupte, es tracta d'una obra que ens ha arribat incompleta o que restà inacaba-
da. Plutarc hi defensa que l'home d'estat necessita ad-
quirir, gràcies a la filosofia —platònica, no cal dir-ho—, un coneixement que li permeti esdevenir el reflex res-
plendent de la divinitat. La seva obra de govern ha de te-
nir com a única finalitat el bé: és a dir, una intervenció benèfica en el pragmatisme dels afers públics que s'arre-
lli al Bé suprem del món de les idees. Igualment, la seva autoritat s'ha de basar en una justícia que sigui la repro-
ducció de la Justícia ideal encarnada per Zeus.

En certa manera, tot això no és sinó la traducció en un marc filosòfic específic de la imatge del governant savi, just, benèvol i humà que forma part del programa propagandístic de Trajà. Però no és pas simple llagote-

ria: Plutarc no és pas insensible a la promesa d'un món en pau i harmonia que sembla oferir el clos civilitzador de l'imperi. Val a dir que el governant ideal de qui es parla en aquest tractat no és pas forçosament l'emperador, sinó la mena de líder de les ciutats que és el protagonista dels *Consells*. Així, el polític és convidat finalment a posar-se la darrera màscara, la de la divinitat: l'única que el savi de Queronea desitjaria de tot cor que fos sincera i transparent, i que reflectís veritablement el que l'home d'estat duu al fons de la seva ànima.

Aquesta part del pensament polític plutarqueu, que en constitueix la base i el fil d'unió amb altres aspectes de la seva obra, pot semblar ingènua. És més, la imatge d'un líder polític que encarna valors immortals i que il·lumina la comunitat com un segon disc solar fins i tot pot provocar alguns calfreds en una època com la nostra, sempre amb l'ai al cor de veure reviscolar els fantasmes del feixisme. Però això seria agafar el rave per les fulles i perdre completament de vista el compromís ètic i humà defensat pel nostre autor. La necessitat d'un fonament ètic per a l'acció política que transcendeixi l'àmbit de la mateixa política, lluny de ser una idea tronada, és una de les reivindicacions intel·lectuals i populars més vives del món contemporani.

La crida a la responsabilitat i la justícia, així com la invitació a un ideal de concòrdia, són tres punts clau que confirmen la vigència de Plutarc. En un món en el qual les decisions polítiques es prenen a remolc dels impera-

tius macroeconòmics, l'estret marge d'actuació de l'home d'estat ens recorda la situació descrita en els *Consells*, en què el lideratge implica sobretot capacitat de mediació. Certament, els principis de responsabilitat, de justícia i de recerca de la pau i la concòrdia obren la perspectiva d'una exigència ètica davant dels perills de la mundialització que supera i deixa enrere les estretes mires de l'actual moral pràctica del poder. Ara bé, mentre no es produeixin els canvis estructurals que serien convenients i l'ètica política continuï reduïda als mínims d'avui dia, amb un abast limitat pels interessos del sistema (que es pretenen fatals i inamovibles) i un plantejament general definit en termes de dominació i d'obediència, el polític trobarà bones lliçons a les pàgines que segueixen. Saber escoltar, i no només parlar; saber persuadir, i no només imposar; saber ser benèvol, i no només clavar vergassades; demanar sacrificis, però també recompensar-los; saber exigir, però també cedir; en definitiva, actuar amb responsabilitat, però sempre des de la comprensió humana i amb sentit de la justícia, són valors propis del dirigent-dirigit plutarqueu, que es posa com a objectiu treballar per l'harmonia social i evitar l'espectre sempre a l'aguait de la sedició. «Perquè —en paraules de Plutarque— el qui es mostra en totes les qüestions massa primmirat i dur, i no cedeix ni afluixa mai, [...] acostuma el poble a respondre-li conflicte per conflicte i a estar-ne sempre descontent...»

¿O hauríem de dir «indignat»?

NOTA SOBRE EL TEXT

L'edició que he seguit per als dos textos és la de Jeffrey Henderson: Plutarc, *Moralia*, vol. X, «Loeb Classical Library» 321, Cambridge (Massachusetts)-Londres, Harvard University Press, 2002⁶. He cregut oportú d'introduir en la traducció dels *Consells sobre política* una sèrie d'epígrafs que permeten localitzar ràpidament els diversos temes que Plutarc va desgranant al llarg del seu tractat.